

Мусієнко Оксана Станіславівна,
член-кореспондент Національної академії мистецтв України,
заслужений діяч мистецтв України, кандидат мистецтвознавства,
професор, професор кафедри кінознавства.
Київський національний університет театру, кіно і телебачення
імені І. К. Карпенка-Карого, Київ

Мусиенко Оксана Станиславовна,
член-кореспондент Национальной академии искусств Украины,
заслуженный деятель искусств Украины, кандидат
искусствоведения, профессор, профессор кафедры киноведения.
Киевский национальный университет театра, кино и телевидения
имени И. К. Карпенко-Карого, Киев

Oksana Moussienko,
Corresponding member of the Ukraine National Arts Academy,
Honored figure of arts of Ukraine, Candidate in Study of art,
Professor, Professor of cinematology Department.
Kyiv National I. K. Karpenko-Karyi Theatre, Cinema and
Television University, Kyiv

СЛОВ'ЯНСЬКЕ ФЕНТЕЗІ. ФЕНОМЕН САПКОВСЬКОГО

Анотація. У статті розглядається поява слов'янського фентезі, зокрема сага «Відьмак» Анджея Сапковського. Аналізуються також особливості її екранного втілення, драматургічна структура і стилістичні особливості.

Вважається, що легенди про британського короля Артура сформували основу героїко-історичного фентезі двадцятого століття. Проте кінець тисячоліття привніс істотні зміни до жанру. З'явилися інші світи, зокрема слов'янське фентезі, де Анджей Сапковський — помітна постать.

Ключові слова: фентезі, постмодернізм, національні особливості, драматургія, стилістика.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. У сучасних екранних мистецтвах історичне фентезі посідає одну з помітних позицій. Його популярність дедалі зростає, про що свідчить приголомшливий успіх серіалу «Гра престолів». Оскільки більшість фільмів і серіалів цього мета-жанру мають в основі своїй літературні джерела, то природно, виникають проблеми екранізації.

Розширення світу фентезі за традиційні межі англійської літератури порушує питання національної компоненти. Розгляд саме цього питання становить *наукову новизну* дослідження. Поява слов'янського, зокрема польського, фентезі в останнє десятиліття ХХ століття явище досить неочікуване, особливо зважаючи на його глобальний

успіх. Мається на увазі, передусім, серія романів Анджея Сапковського про відьмака Геральта та їх екранне втілення.

Отож *мета статті* — з'ясувати, наскільки органічними є сучасні екранні версії цих джерел.

Сам письменник виступив зі спробою *теоретичного аналізу* жанрових особливостей фентезі «меча і магії», що узагальнені в його праці «Немає золота в сірих горах: світ короля Артура». При цьому сам автор зауважував, що ніякої «слов'янськості» в його творах немає, що це все домисли критики, й доводив, що серіал про відьмака — це класичне і канонічне фентезі.

Певний ключ до творчої лабораторії письменника дає книга бесід Сапковського з С. Бересем

«Історія і фантастика», де висловлено чимало цікавих і разом з тим спірних думок.

Як при аналізі прози А. Сапковського, так і її екранних прочитань доцільним видається використання *порівняльно-історичного методу*. Компаративістський підхід дає можливість зосередитися на інтеркультуральних та інтермедіальних аспектах, зіставляючи процеси і явища, спільні елементи й розбіжності у національних фентезі та висвітлюючи взаємозв'язки літературних образів і мотивів з їх кінематографічним утіленням.

Виклад основного матеріалу. Англomовна фантастика домінувала в літературі майже впродовж усього двадцятого століття. Це стосується не лише суто розважальних текстів, а й творів, що містять у собі значний художній і філософський потенціал. Якщо говорити про історико-героїчне фентезі, доречно також сказати фентезі «меча і магії», то тут насамперед пригадуються імена Роберта Говарда, що подарував світові Конана-варвара, Джона Толкіна з його «Володарем перснів» і, звичайно ж, Джорджа Мартіна із сагою «Пісня льоду і полум'я». Кожен з цих письменників створив свій фантастичний всесвіт, основи якого, проте, прочитуються в реальній історії країн і народів. Залишаючи за собою право довільно змішувати історичні події, географію різних країн, їх побут, автори разом з тим задають собі і читачеві чіткі часово-просторові параметри своїх всесвітів, прагнучи водночас ніде не порушувати внутрішньої логіки їх існування. Це один з тих факторів, що викликають зацікавленість і довіру читача і глядача, спонукають його дотримуватись правил гри, активно включати свою уяву і, що чи не найважливіше, співпереживати героям, захоплюватись ними.

Коли йдеться про англomовне фентезі, звісно ж, мається на увазі тісний зв'язок цих творів з британською історією, хоча маємо чимало відхилень, вихід за її межі, але «британська домінанта» зберігається. Саме легенди і перекази «Артуріанського циклу» лягли в основу історичних фентезі ХХ століття. Проте кінець тисячоліття привніс відчутні зміни і в жанрі фентезі з'являються нові світи. Йдеться про східноєвропейську, точніше — слов'янську літературу. Тут роль відіграють не лише зміни соціально-політичного устрою східноєвропейських країн, а й ті впливи естетики постмодернізму, що й сприяли порушенню усталених канонів.

Щодо «слов'янського» фентезі, то тут без перебільшення у фокусі опиняється феномен Анджея Сапковського. Якщо простежувати поча-

ток творчої біографії цього автора, можна твердити, що в літературу він прийшов майже випадково. Втім, випадковість виявилась елементом закономірності. Неочікуваний для сорокарічного економіста успіх його літературного дебюту став відліком наступних творів-оповідань, а потім і романів, де центральним героєм був Геральт із Рівії, професійний винищувач потвор і чудовиськ. З цих книг і складалася сага про відьмака, який входить до клану Вовка, своєрідного середньовічного цеху, що об'єднує тих, хто має боротися проти монстрів, котрі несуть небезпеку людству.

Будуючи свій літературний всесвіт, польський письменник, як і автори класичних фентезі, довільно змішує часові й просторові виміри, сягаючи від класичного Середньовіччя до його фінальних акордів і початку Новітніх часів. І разом з тим у романі порушуються проблеми соціальні, політичні, філософські, етичні, що мають абсолютно сьогоденне звучання.

Вражає ерудиція автора, завдяки якій світ, вибудований на сторінках фентезі, переконує у своїй достовірності. Сапковський надзвичайно точно описує соціально-економічний лад королівств Нордлінгів та імперії Нільфгард. Це стає тим підґрунтям, на якому розкривається барвіста і багатопланова картина життя як головних героїв, так і другорядних персонажів. Особливим і значущим елементом суспільства стає магія і діяльність чародіїв, в чому прозоро проглядає роль політиків, учених, всіляких інтелектуалів-експертів, «консультантів з копитом», які так багато важать і в сучасному житті. Саме вони впливають на суспільні думки та уявлення. Точніше, навіть формують їх.

Авторська «оптика» Сапковського демонструє нам типове постмодерністське бачення. Один з проявів цього — пародійно-іронічне трактування традиційних фольклорних сюжетів. Персонажі відомих легенд і казок раптом набувають зовсім незвичного нетрадиційного звучання.

Миля і ніжна принцеса, яку ми знаємо із казки про Білосніжку і сімох гномів, несподівано виявляється злим і мстивим створінням, а симпатичні гноми — зарізяками з лісових хащ, які оголошують принцесу своєю отаманкою. Зачарований принц, перетворений злими чарами у чудовисько, цілком задоволений своїм становищем. Бо, як виявляється, купці й селяни з усіх-усюд привозять до нього своїх дочок, щоб за рік повернути їх з багатими дарунками. А от та єдина, яку принц-чудовисько все-таки покохав, виявляється жорстокою і підступною вампірицею-бруксою. Та коли Геральт завдає свого вирішального удару, рятую-

чи принца від ікл брукси, той не перестає тужити за своєю жорстокою коханою. Навіть повернення людської подобі не приносить йому радості. А Геральт, хоч і перемиг у поєдинку, відчуває лише холодну пустку в душі. Як бачимо, такий фінал зовсім не відповідає традиційному завершенню казки про красуню і чудовисько.

В історії кохання князя Агловаля і сирени Ж'ееназ (оповідання «Трохи жертвовності») пізнається сюжет андерсенівської «Русалоньки». Та Ж'ееназ зовсім не схожа на самовіддану і щиро закохану героїню сумної казки Андерсена. Навпаки, вона повністю підкоряє своїй волі слабодухого князя. І вимагає, щоб він набув риб'ячий хвіст і перетворився на тритона. І хоч розв'язка майже традиційна, і сирена таки із задоволенням демонструє вичаклувані струнки ніжки, вона, як у казці Андерсена, не втрачає голос. Він їй згодиться, щоб віддавати накази своєму закоханому і покірному чоловікові.

І, мабуть, найбільш неочікувана інтерпретація однієї з найпоетичніших казок про принцесу, що волею злої феї заснула у своєму палаці й розчаклувати її вдалося лише завдяки поцілунку закоханого принца. Ця казка переповідалась такими відомими письменниками, як Шарль Перро і брати Грїмм. У Сапковського ця інтерпретація набуває не просто пародійно-іронічного, а, можна сказати, похмуро-жорстокого характеру.

Цією новелою «Відьмак» і відкривається перша збірка оповідань про Геральта із Рівії, біловолосого відьмака, що за платню вбиває потвор і чудовиськ. В оповіданні теж ідеться про зачаровану принцесу, яка спить в саркофазі в покинутому замку. Але силою закляття вона перетворилась на кровожерного вампіра-стригу. І вся складність завдання, що його ставить батько-король перед відьмаком, — не вбити принцесу, а розчаклувати. Кривавий поєдинок завершується перемогою Геральта, хоч він отримує тяжке поранення від пазурів вампіриці. Щоб угамувати принцесу-стригу, він кусає її в шию. Оцей жест і стає «постмодерністським еквівалентом» ніжного поцілунку закоханого принца.

Сапковський не завжди опрацьовує на «постмодерний лад» весь сюжет, інколи автор інтерпретує лише один з відомих мотивів. У різних новелах промайнуть теми із казок Г. Х. Андерсена і Шарля Перро, звичайно, відповідно витлумачені. Тут і уламки чарівного дзеркала, які перетворюють серце людини у грудочку льоду, і «знижена» інтерпретація історії нещасної Елізи, яка мала рятувати своїх братів-лебедів від чар злої мачухи, й історія загубленого черевичка Попелюшки, яка

справді тікала від принца і зовсім не мріяла про повторну зустріч із ним.

Історія про джина з казок «Тисяча і однієї ночі» стає основою оповідання «Останнє бажання», що і дала назву всій першій збірці автора. Слід зауважити, хоч сама оповідь тут дещо втрачає стрункність, однак історія важлива, оскільки вона вводить читача в коло стосунків таких значимих, крім самого Геральта, персонажів, як поет і бард Любисток та чародійка Йеннефер. Щоправда, бард з'являється вперше в короткому відступі «Голос розуму-5». Саме цими «мікронovelами» Сапковський пов'язує між собою основні оповідання, надаючи, таким чином, подіям, що висвітлені на сторінках збірки, просторово-часової логічності та стрункості.

«Презентація» Любистка відбувається за участю жриці храму Мелітеле Неннеке, яка дає бардові досить негативну характеристику. Втім, вона визнає, що він справді талановитий поет і разом з тим опромінений своєю славою самозакоханий хвалько. Жінка не розуміє, що може пов'язувати його з Геральтом, на що той заперечує, — протилежності притягуються. І далі починаються їх спільні пригоди, де Любисток відтіняє і наголошує такі риси свого друга, як сміливість, здатність іти до кінця у виконанні обов'язків, відданість своїм принципам і передусім отій міцній чоловічій дружбі, що пов'язує його з поетом. Любисток, базика і балакун, типовий екстраверт. Натомість інтроверт Геральт сприймається як людина, заглиблена у свої роздуми і переживання.

Любисток охоче піддається жіночим чарам, весь час шукає любовних пригод. Втім, бард найчастіше отримує від жіноцтва переважно неприємності (скажімо, міщаночка Веспуля поцілила в поета з балкона пательнею, а вельможна княгиня Туссану мало не відправила свого коханця на шибеницю). Прихильності мужнього і неговіркового Геральта натомість шукають і чародійки, і їх учениці, й дріади, і звичайні дівчата. І, треба сказати, він їх теж не полишає своєю увагою.

Щоправда, його єдиним справжнім коханням лишається чародійка Йеннефер, що завдає йому неабияких страждань. Можна сказати, що їх пов'язує любов-неприятність, бо надто розходяться їх погляди на життя. Геральт не поступиться принципами навіть заради коханої жінки. Коли стосунки здаються йому вичерпаними, він знову вирушить у свої мандри без мети, як із сумом констатує сам Відьмак.

Раптом згадався один прекрасний фільм далеких 60-х : «Короткі зустрічі» Кіри Муратової, де

теж ішлося про жінку, яка прив'язана до міста, до своєї роботи, а чоловік-геолог увесь час у дорозі, він не може ніде зупинитись, не мислить собі іншого життя. Такі алюзії на сучасність не раз виникають при читанні фентезі Сапковського.

Автор саги про Відьмака не раз твердив, що саме «Артуріана» лежить в основі історичного фентезі. «Артурівський міф серед англосаксів вічно живий, міцно вріс в культуру архетипом. І тому архетипом, прообразом ВСІХ творів фентезі є легенда про короля Артура і лицарів Круглого Столу» (Сапковський, 2002, с. 205). Втім, наслідуючи образи і мотиви циклу легенд про короля Артура, письменник часто йде «від протилежного», зберігаючи свій постмодерністський підхід. Головний герой, мисливець на монстрів Геральт з Рівії подається неначе повна протилежність благородним паладінам, які мандрують горами і долами, щоб захистити скривджених і гнаних від зброї зловмисників, або ікл і пазурів чудовиськ. Геральт, натомість, належить до клану відьмаків-мутантів, які й були створені для того, щоб очистити землю від всілякої нечисті. Разом з тим, вони не повинні втручатись у будь-які людські конфлікти. Втім, Геральт раз-у-раз порушує це правило, щоб зайвий раз переконатися у його «слухності». З особливою виразністю це проявляється в новелі «Менше зло», коли «вдячні» містяни Блавікена закидають камінням людину, яка врятувала їх від банди убивць, а потім ще й нагороджують прізвиськом «різник».

У перших двох книгах оповідань Сапковський іде шляхом, про який дуже точно сказав один з критиків — «готуй з польського». Така тенденція проявляється в алюзіях на польську літературу в аспекті сюжетних мотивів, характерів і особливо стафажу. Останній переконує нас, що тексти мають безперечне національне забарвлення і проявляється воно в своєрідній оптиці бачення світу, в його атмосферності, у точно відтворених другорядних деталях. Надамо тут навіть не усвідомлення, а саме відчуття своєї національної приналежності знаним французьким режисером Жаном Ренуаром.

«...Ще у більшому ступені, ніж зі своєю расою, людина пов'язана із землею, що її живить, з умовами життя, що формують її тіло і мозок, з пейзажами, які щоденно проходять перед її очима. Тоді я ще не знав, що француз, який живе у Франції, п'є червоне вино і їсть сир брі, споглядаючи паризькі вулиці, що тануть у сірому мареві, не може створити нічого справді значущого, якщо він не стане спиратися на традиції людей, котрі

живуть з ним одним життям». (Базен А., 1972, с. 106)

Ці думки французького митця пригадуються, коли йдеться про деталі, про атмосферність, якою сповнені сторінки оповідань Сапковського. Саме цей стафаж, ці незначні другорядні постаті міських в'їтів і стражників, купців, міщан, злидарів, що вештаються вузькими, брудними вуличками середньовічного міста, або, навпаки, непролазні лісні хащі та яруги, де відьмак чекає на появу чудовиська, все це занурює нас у той світ, де відбуваються події книжок. На створення цього неповторного настрою працюють колоритні сцени в корчмах, куди навідується Геральт із своїми приятелями. Меню цих закладів, детально, з раблезіанським смакуванням виписані автором, теж примушують нас згадати страви польської національної кухні.

У наступних книжках Сапковський описуватиме розкішні бенкети у палацах королів і чародіїв, але вони й близько не матимуть такого «смаку», як застілля у простих шинках. Недарма Геральт марно намагатиметься втамувати голод під час учти в школі чародійок в Аретузі: всі найвишуканіші наїдки там виявляться лише ілюзією. Польські історичні реалії проглядають і в таких деталях, як лицарські герби. Один з них «Борх», або ж «Три галки», існує насправді й описаний у польському гербовнику «Armorial general».

Якщо говорити про масштабні історичні події, то вони відсилають нас саме до середньовічної Польщі та її сусідів. Про це свідчать і язичницькі вірування, зокрема храм богині-матері Мелітеле, однієї з пантеону литовських богинь. Її ім'я пов'язують з литовським словом любити, саме вона вважалась богинею кохання. Водночас ім'я головної жриці храму Неннеке, як вказують дослідники, співзвучне й українському слову «ненька» і кашубському «nenke», що означає мати.

Адептка храму Мелітеле Йола, що розраджує Геральта після смертельно небезпечних зіткнень із чудовиськами, власне, виконувала функції, при таманні жрицям, які служили богині кохання.

Лицарський орден «Білої троянди», який також з'являється на сторінках оповідань про відьмака, викликає прями алюзії на тевтонських лицарів, що на прибалтійських землях вели жорстокий наступ на язичницькі племена, безжалюбно руйнуючи їх святині. Цих агресивних завойовників у нещадній боротьбі також і з поляками показав у своєму романі «Хрестоносці» класик польської літератури Г. Сенкевич. Згодом роман було перенесено на екран А. Фордом, і він стане одним із

взірцевих історичних блокбастерів у польському кіно.

Одним з настійних мотивів оповідань і романів стає відтворення протистояння, ворожнечі між різними націями і расами, які несуть смерть і кров, руйнують всі основи моралі і підвалини суспільства. Люди не є автохтонами Всесвіту відьмака. Вони з'являються в ньому завдяки «Кон'юнкції сфер», якійсь космічній катастрофі, що вкидає людей у простір, вже заселений іншими істотами — ельфами, дріадами, гномами. Прибульці починають безжалюбно витісняти, знищувати тих, хто посідав ці землі, побудував на них прекрасні міста, величні палаци, виростив розкішні сади. Всі ці драматичні події викликають до пам'яті найрізноманітніші сторінки історії різних країн і різних епох. Це може бути витіснення варварами римлян з їх високою культурою, коли нащадки могутніх воїнів і полководців, втративши пасіонарність, були вже неспроможні чинити опір брутальній силі завойовників. Може спасти на думку історія підкорення невеличкими загонами іспанських конкістадорів імперії американського континенту. Як свого часу Толкін, а пізніше і Мартін, Сапковський створює «старшу мову», яка збереглася в назвах старовинних міст і місцевостей, в іменах деяких персонажів, а також пророцтвах і віщуваннях.

Автор фентезі вільно маніпулює простором і часом. Причому це існує як цілком свідомий прийом. Письменник вважає створений ним світ «аллотропним», таким, що не належить до якоїсь певної епохи і не прив'язаний до географічних координат.

Втім проблеми і конфлікти, які роздирають суспільство, що їх змальовано на сторінках книжок, добре знайомі нашим сучасникам. Огидні погроми, чистки, звинувачення в усіх своїх бідах і проблемах «інших» — такі картини бачимо як в оповіданнях, так і романах «відьмацької серії». Причому в таких ганебних діях показані як лицарі, аристократи, королі, так і міський натовп, який охоче вбиває, громить і грабує тих, хто належить до іншої раси.

Сапковський досить жорстко показує і ту трансформацію, що відбувається з прекрасними дітьми природи — ельфами і дріадами, як вони перетворюються на гнаних і озлоблених істот, жорстко розправляючись із людьми, не відрізняючи правих від винуватих. У чомусь вони нагадують індіанців, що відступали під тиском білих поселенців на американському дикому Заході. Їх так само у своїх інтересах використовували коло-

нізатори, англійці, французи, іспанці, розпалюючи несамовите полум'я помсти.

Взагалі, історичних літературних алюзій проза Сапковського викликає чимало. Вже йшлося про своєрідний «бріколаж» з відомих казкових мотивів, що їх бачимо в перших двох книгах Сапковського. Також маємо чимало відсилів до польської літератури. Зокрема сюжет оповідання «Відьмак», яким відкривається книга «Останнє бажання», має паралелі з текстом Р. Замарського «Стрига», опублікованим у 1852 році в збірці, присвяченій народним переказам різних регіонів Польщі.

Соковитість і різнобарвність сцен середньовічного побуту, як міського, так і шляхетського, безперечно, пов'язана з польським історичним романом, від Г. Сенкевича, до І. Крашевського і Б. Пруса. Інколи цитування видається досить несподіваним. Так, імператор Нільфгарду, засудивши на смерть Геральта і його кохану Йеннефер, «милостиво» дозволяє їм вибрати спосіб страти. Отож вони у своєму виборі наслідують героїв роману Г. Сенкевича «Камо грядеши?», в якому, щоб не потрапити до рук катів Нерона, аристократ і поет Петроній разом зі своєю коханою Евнікою в купелі ріжуть собі вени.

Інколи цитування прослизає навіть у назвах. Сапковський, щоб полегшити справу читачам, створює свій «бестіарій», якому дає назву — «Рукопис, знайдений у драконовій печері», що прямо відсилає нас до відомого роману Я. Н. Потоцького «Рукопис, знайдений у Сарагосі».

Втім, паралелі виникають не лише з літературними творами. Є чимало алюзій і кінематографічних. Чи не найвиразнішим епізодом у книжці «Час погорди» (це другий роман «відьмацької саги») є суд над нещасною дівчиною, яку звинувачують у чаклунстві. Тут відразу на пам'ять спадають кадри з класичного фільму І. Бергмана «Сьома печать». Звичайно, в романі ця драматична ситуація не повторюється дзеркально. Згадаймо, приречену на страту на вогнищі дівчину лицар Блок починає розпитувати, що пов'язало її із силами зла, намагаючись дізнатися якісь потаємні, приховані від нього речі.

Автор «Відьмака» переводить цей епізод у звичну йому іронічно-пародійну площину, змальовуючи і оскаженілого фанатика-жерця, і тупий натовп, готовий повірити кожному його слову, щоб розважитись спогляданням страти. Ситуація розв'язується й завдяки мужності Геральта і його друзів, і, звичайно ж, завдяки магічним силам, без яких тут не обійшлося.

Цей епізод ще раз переконує, що справжня мужність завжди пов'язана з людяністю, зі здатністю зрозуміти іншого, співчувати йому. Тому, зрештою, і припав до серця читацькій спільноті герой романів Сапковського. Він ніколи не зможе відректися від місії допомагати ближнім. І свій останній бій він прийме, рятуючи нещасних під час погрому від озвірілого натовпу, що нагадує багатоголову гідру.

Тобто, заявлений як постать певним чином полемічна до традиційного героя артуріанського циклу, Геральт, пройшовши тяжкий шлях пізнання життєвих істин, набуває рис лицаря без страху і докору.

Визначальною рисою прози Сапковського є акцентована візуальність. Не описовість, а здатність визначити точну, іноді колоритну деталь, яка робить ту чи іншу постать такою, що закарбовується у зоровому сприйнятті читача. Тим більш дивно — письменник твердить, що він не візуаліст. Для нього головне — конструювання фабули. Він надає перевагу діалогам, а не ремаркам. Однак його персонажі напрочуд яскраві саме у візуальному плані (Сапковский А. Бересь С., 2007, с. 49). Насамперед це стосується Геральта. Його сиве, майже біле, волосся робить відьмака не лише упізнаваним, а й повертає нас до його минулого, до тих випробувань, яких він зазнав у юні роки, щоб набутися нелюдської сили і витривалості. Його вбрання суто практичне, саме таке, в якому відьмакові найзручніше битися з чудовиськами. Навіть срібні заклепки, що прикрашають його чорний кубрак і рукавиці, мають суто функціональне призначення — захищати його від темних магічних сил, які часто супроводжують появу потвор.

І окрема розмова про детальні описи боїв Геральта як з чудовиськами, так і потворами у людській подобі. Автор із глибоким знанням справи описує техніку фехтування, якими користуються відьмаки з Каер Морену. Для неї характерне постійне обертання, ухиляння, величезна кількість фінтів, що потребують миттєвої реакції, гнучкості та швидкості. Тому відьмаки б'ються без обладунків, прагнучи вирішити результат поєдинку за дуже короткий термін.

Геральта ми бачимо з мечем, який він носить за плечима, що, так би мовити, робить ще більш пізнаваним його силует. Взагалі, кожен персонаж має якусь характерну рису, яка дає можливість вирізнити його. Любисток, поет і бард, не розлучається зі своєю лютнею. Оскільки друг Геральта неабиякий франт, його завжди прикрашає капелюх

з пір'ям і модний кубрачок. Цирі — дівчинка Несподіванка, дитя Старшої крові, має великі зелені очі і попелясте волосся. Вона нагадує кошения, що може сичати і дряпатись, але найбільше потребує доброго дотику і ласки. Своєю зовнішністю вона подібна до королеви Цинтри Каланте, своєї бабусі, зелені очі якої нагадують смарагди в її короні.

Кохана Геральта Йеннефер вражає своєю фатальною красою: фіалковими проникливими очима і чорним лискучим волоссям, що зміїться по її плечах. До речі, автор не просто так зробив Йеннефер жагучою брюнеткою. Її волосся контрастує із сивиною Геральта. Але цей контраст лише наголошує їхню протилежність і нерозривну єдність, єдність жіночого і чоловічого начала, як інь і янь. Знаний на магії Геральт здогадується, що вся краса його коханої здобута чарами, а колись вона була нещасною, приниженою дівчинкою-горбанькою, і це назавжди залишилось в її холодному, відчуженому погляді.

Даючи найповніше відчуття реальності цього фантастичного світу, автор насичує його пахощами чи то чарівного лісу дріад Брокілон, чи смородом тісних міських вуличок, де з вікон просто на голову перехожих виливаються помії, а відкриті двері шинків дають можливість відчуття, якими стравами багаті їхні кухні. Спокусливі чародійки теж як принадою користуються парфумами. Поява Йеннефер супроводжується пахощами агрусу і бузку, а рудоволоса Корал принадує Геральта запахом фрезії й абрикоса.

Після успіху двох збірок оповідань Сапковський продовжив подорожі свого героя в шести романах, збираючи дедалі ширше коло прихильників. У цих творах автор розгортає надзвичайно широке історичне тло, яке вже наближає нас до Новітніх часів, до епохи Тридцятилітньої війни, яка стала одним з найбільших потрясінь на європейському континенті в XVII столітті. В ті часи імперія Габсбургів (імперія Півдня) воювала проти північних європейських князівств і королівств (Нордінгів). У могутній і агресивній країні Нільфгард пізнається не лише Священна Римська Імперія, якою правили Габсбурги, а й інша держава, що вже в XX столітті теж претендувала на панування над світом. Натяк на це дає така деталь: війна проти сусіднього королівства провокується нападом на прикордонний форт Глевіцінген. Уже ця назва викликає у пам'яті сумнозвісну операцію «Гляйвіц» з якої, власне, й почалася Друга світова війна.

Занурюючи своїх героїв у вир драматичних подій війни всіх проти всіх, автор не відходить

від артуріанського канону. Геральт зі своїми друзями (один з них вампір Регіс майже повністю відповідає казково-міфічному образу чарівного помічника) продовжує пошуки названої дочки Цири. Навколо постаті княжни Цинтри вибудовується свого роду подвійний сюжет. З одного боку, вона — юна дівчина, яку переслідують з корисливими цілями і чародії, і королі, й імператор Нільфгарду. Як і в типовому сюжеті лицарського роману благородний захисник, у цьому разі її названий батько, має врятувати дівчину.

Але в романах Сапковського Цири не просто благородна дівчиця, яка потребує лицарського захисту. Вона виявляється свого роду «артефактом», оволодіння яким може наділяти надзвичайною магичною силою. Цири несе в собі ген Старшої Крові, і згідно з пророцтвом її дитина стане володарем світу. Поступово автор майже губить відьмака з поля зору, переключивши всю свою увагу на пригоди його названої дочки.

Сапковський вважає цей хід в чомусь закономірним. Аналізуючи твори в жанрі «меча і магії», письменник зауважує, що авторам важко розлучатися зі своїми героями і їх пригоди заповнюють не один грубезний том. З притаманною йому самоіронією Сапковський говорить і про своїх численних «відьмаків». Та в якийсь момент варто дати місце і дітям героїв — й на перший план виходить названа дочка Геральта.

Це якоюсь мірою і його аніма, жіноче начало його особистості, без якої вона не могла би стати цілісною і повною. На цю роль може претендувати і Йєннефер. Втім, інколи здається, що чародійка почала заважати авторові й він то перетворює її на нефритову статуетку, то взагалі кидає в темницю активності Вільгефорца.

Щодо Цири, то ця юна вихованка відьмака і чародійки добре дає собі раду і без Геральта. У ній пробуджуються гени її прабабки — жорстокої Фальки. Саме під цим іменем пристає вона до банди «щурів», котрі нагадують не стільки середньовічних головорізів, як «диких ангелів» американських автострад. Щоправда, у «щурів» усе ж таки баскі коні, а не «харлеї».

До американського кінематографа нас відсилає і надто розлогий сюжет протистояння Цири з жорстоким і огидним Лео Бонгартом, мисливцем за головами. Цей персонаж є досить типовим для вестерну. Бонгарта автор наділяє якоюсь надзвичайною силою, що робить його непереможним. Якщо виток бойової вправності Геральта нам детально пояснюють і аргументують, то нездоланність старигана Лео читачі повинні прийняти як

даність. Щоправда, намагаючись розправитись з ув'язненою, позбавленою чародійської сили Йєннефер, він кличе на допомогу варту, бо сам нічого не може вдіяти з цією жінкою. Втім Цири, зрештою, сама перемагає негідника, а Геральт тут буде ні до чого.

Чомусь спав на думку недолугий фінал серіалу «Гра престолів», коли замість Джона Сноу, який за всією логікою подій мав зустрітися у вирішальному поєдинку з Королем Ночі, це зробить його сестричка Ар'я, вискочивши невідомо звідки й штрикнувши це чудовисько в бік ножем.

Сам Геральт чимдалі втрачає свою харизматичність і стає маріонеткою в руках Йєннефер, виконуючи всі її забаганки. Але ж у перших книгах він був людиною, що не поступиться своїми принципами навіть заради коханої жінки. Як дізнаємося з оповідання «Межа можливого», саме він покинув чародійку, чим викликав неабиякий її гнів. Це теж нагадує ситуацію з фінального сезону «Гри престолів», коли Джон Сноу покійрно і безвідмовно підкоряється волі Дейнеріс, заплісуючи очі на всі її злочини та недолугі вчинки.

Можна відверто сказати, що романи «Вежа ластівки» і «Володарка озера» викликали певне розчарування. Окрім певних епізодів, скажімо, в князівстві Туссан, написаних соковито і барвисто, з притаманною автору іронічністю. Тут знову слід згадати відомий сюжет легенди, що навірнув Вагнера на створення званої опери «Тангейзер». І справді, казкове князівство Туссан, відрізане від світу горами, з його палацами, садами, численними шинками, де ллється вино і не кінчаються розваги, може сприйматися як чарівна печера, де Тангейзер проводить довгих сім років із самою богинею кохання Венерою, забувши всі свої лицарські обітниці та клятви. Так і Геральт у Туссані потрапляє в тенета прекрасної чародійки Фрінглілли Віго. І лише випадково підслухана розмова спонукає відьмака згадати свою місію й продовжити разом із своїми друзями пошук названої доньки Цири.

Сапковський знову обіграє мотиви лицарства і лицарських подвигів у пародійному ключі, прямо вказуючи на джерело свого сарказму. Князівство оточене горами, через які ведуть кілька перевалів. І от один з них зветься перевалом Сервантеса. Саме там чатують мандрівні лицарі, які охороняють королівства від нападу зовнішніх ворогів. Повернувшись до княжого палацу, Геральт бачить, що мужні вояки вишикувались у чергу до палацової каси. На його здивування приятель відьмака зауважує: «Ми мандрівні, але не мандрьохнуті».

Власне, пародійне зображення лицаря мало місце ще у другому збірнику з «відьмачої серії». В оповіданні «Межа можливого» з'являється такий собі «канонічний» лицар Ейк із Денесле, готовий вступити в бій з драконом. Його благородна мета — битися в ім'я віри і справедливості, помститися за сльози невинних дівиць. Здається, поєдинок обставлений за усіма лицарськими правилами. Та очікуваного величного дійства не відбувається. Спочатку все псує гном, промова зовсім не схожа на виступ герольда, що сповіщає про майбутній поєдинок. Затим дракон легко і елегантно розправляється з Ейком, що мчав на нього зі списом напереваги. Поєдинок обертається веселою пародією на «артуріанський» канон.

І справді, часи лицарів Круглого Столу минулися назавжди. Про що здогадався один з персонажів зnanого роману Сервантеса бакалавр Караско. Саме він зібрав і спалив усі романи, що звели з розуму його друга дона Кехано.

Втім, Сапковський неначе отримав друге дихання у пріквелі до романної серії — «Сезон гроз». Тут авторові вдалося захопити читача знову пригодами Геральта (Цирі, на щастя, там ще не з'явилась) і свіжою розробкою основних мотивів книжок. Тут буде підступна спокусниця-чародійка, через яку герої не раз потраплять в халепу, але яку все ж таки «переграє», і захоплення її юною, чарівною ученицею, і дружба з Любистком. Та, головне, виникне одна з тем попередніх книжок, яка нам здається надзвичайно важливою. Під виглядом чародіїв, що своїми експериментами приводять у світ небезпечних чудовиськ, впізнаються і ті вчені, які твердять, що діють на благо людства, а насправді штовхають його до глобальних катастроф.

Літературне фентезі з таким багатим і різнобарвним світом, з галереєю персонажів, наділених багатомірними соковитими характерами просто просилося на екран. Передусім це відбулося на батьківщині письменника в Польщі.

У 2002 році з'являється серіал і, майже одночасно, фільм — як його скорочений варіант. Вітчизняне екранне прочитання категорично не сподобалося самому Сапковському. На думку метра, в Польщі немає ні коштів, ні традицій, ні навичок знімати фентезі. Надто глибоко польський кінематограф занурився у «чорнушні» побутові драми («сміття, звалища відходів, бруд, бетонні будинки-коробки, дівки, альфонси, бандити, поліція») (Сапковський А., Бересь С., История и фантастика, 2007). Ну і гумор — відповідний.

Втім, щодо традицій, тут слід заперечити. Хіба ж історичні стрічки, хоча б за Сенкевичем,

не продемонстрували, що польські кінематографісти здатні блискуче відтворювати історичні сюжети «меча», хоч і без «магії».

Щодо польської екранізації «Відьмака», то чимало було сказано про злидений бюджет серіалу, про жахливі костюми і грим, про непереконаливі локації зйомок, мовляв, камера крутиться весь час навколо того ж самого замку, не виходячи за його простір, не кажучи про смішного дракона і чудовиськ, що подібні до гумових шлангів.

Так, до польського серіалу можна мати чимало претензій. На нашу думку, чи не головна з них — втрата темпо-ритму, що особливо протипоказано фентезі, насиченому яскравими драматичними подіями. Та навіть критики серіалу не відкидають і його явних достоїнств, які лишаються помітними і з дистанції часу.

Безумовно, це вдалий *casting* і, насамперед, виконавець ролі Геральта Михал Жебровський. Актор став улюбленцем глядачів уже після виконання ролі шляхтича Скшетуського в картині Єжи Гофмана «Вогнем і мечем». У цій роботі актор продемонстрував ті дані, які уможливили його запрошення до серіалу «Відьмак». Жебровський блискуче володіє бойовими мистецтвами, його рухи, пластика переконують, що Геральт справді непереможний у двобоях з небезпечними і жорстокими противниками. Разом з тим актор глибоко і точно веде тему внутрішньої драми героя, втому і розчарування людини, що змушена весь час кудись прямувати, неначе безвільний Голем, не маючи власної мети.

Такі екзистенційні проблеми нечасто виникають у творах фентезі. Тому тут очікується несподівана паралель. Майже через десятиліття почне виходити серіал «Гра престолів» за романами Дж. Мартіна. І там теж з'явиться герой, який, як і Геральт, матиме прізвисько Білий Вовк.

Джон Сноу теж відрізняється від інших, випадає із загального ряду. Він теж хоче перервати безкінечний ланцюг смертей і вбивств, зупинити ріки крові. Так само і Геральт сам жахається того шалу, з яким він б'ється з ворогом, безжально сіючи за собою смерть. Відьмак навіть попереджає своїх противників, на яку небезпеку ті наражаються. Бо коли почнеться бій, Геральт вже не зможе зупинитися.

Ще одна трагічна сторінка неочікувано пов'язує цих персонажів і робить їх схожими. Це туга за матір'ю, намагання з'ясувати, хто та жінка, що привела їх на світ. Обділеність материнським теплом робить цих суворох воїнів інколи по-дитячому розгубленими і беззахисними. І такими не-

схожими на стандартних суперменів з бойовиків, які тільки і сиплють удари мечем або кулаком і в цьому повністю знаходять своє самовираження.

Однією із справжніх удач польського серіалу є акторський «дуєт» Міхала Жебровського і Збігнева Замаховського, який втілює на екрані постать Любистка. Його персонаж, зворушливий і кумедний водночас, такий собі Санчо Панса при головному герої. Як зазначалось, ці двоє — абсолютні протилежності. В їх роздумах і суперечках, в їх баченні життя, у взаємній підтримці й розкривається тема справжньої чоловічої дружби, що така важлива для творів Сапковського. Слід додати, що переконливості грі Замаховського додає і те, що він талановитий співак, який веде вокальну партію саундтреку. І тому виконання пісень бардом Любистком справді емоційне, позбавлене найменшої штучності.

І головне. Перефразовуючи думку одного відомого критика, додамо, що у грі цих акторів спостерігаємо знання законів «польського» жесту, руху, знання, котре надає їх грі глибoku достовірність. Взагалі, якщо говорити про достоїнства серіалу, не можна оминати саундтрек Г. Ціховського, який надає утаємниченості й тривожності екранним подіям.

Повертаючись до акторських робіт, відзначимо і жіночі образи. Це, насамперед, Анна Димна, одна з найдосвідченіших польських актрис, яка втілює на екрані постать мудрої і суворої жриці Неннеке. Не викликає заперечень і велична Каланте у виконанні Еви Вишневської.

Та й узагалі персонажі, які навіть на мить з'являються в глибині кадру, як-то городяни на вузьких вуличках старих міст, солдати, бандити, купці в шинку — не здаються штучними, а цілком органічно вписуються в екранний простір.

Докоряли деякі критики і за зовнішній вигляд ельфів, боуцімто вони схожі чи то на циган, чи то на індіанців. Видається, що це якраз влучне рішення. Бо саме цигани в Середньовіччі були одним з найбільш переслідуваних і гнаних народів. Доля народу ельфів у романах Сапковського також асоціюється і з трагічною історією індіанських племен Америки.

До речі, варто відкинути нарікання на бідність і невиразність локацій серіалу. Адже у Польщі вистачає величезних середньовічних замків і фортець. І навіть якби камера кружляла лише у замку Мальброк, всіх його укріплень, ровів, галерей і сходів вистачило б на створення уяви про різні місця дії. Можна твердити, що стафаж оповідань про відьмака в принципі збережено.

Є, безперечно, і вочевидь слабкі епізоди, скажімо, у священному лісі дріад Брокілоні. Якийсь ріденький пролісок, в якому немає і натяку на те, що там живуть і ховаються від ворогів войовничі жінки-дріади. Втім, в основному пейзажні кадри оператора Б. Стахурського несуть у собі атмосферність, меланхолійність і ліризм. Це типові краєвиди центральної Польщі, і вони ще раз акцентують національну інтонацію серіалу в цілому.

Але не серіалом єдиним... Фентезі Сапковського набираючи дедалі більшої популярності на батьківщині, невдовзі сягнуло за її межі. Світ відьмака продовжував розширюватись у коміксах (шість випусків в 1993–1995 рр.), в іграх карткових і планшетових. Особливо слід відзначити три серії комп'ютерних ігор: «Відьмак» (2007), «Відьмак 2: убивця королів» (2011) і, нарешті, «Відьмак 3: дикий гін» (2015), випущених компанією «CD Projekt RED», що набули колосальної популярності в цілому світі. Саме завдяки цій останній грі познайомився зі своїм майбутнім героєм Генрі Кавілл, знаний англійський актор, якого і буде запрошено на роль Геральта у постановці Netflix.

Втім, сам Сапковський поставився до комп'ютерних ігор з певною часткою скепсису. Письменник недооцінив того, що саме вони вивели його героїв на глобальний рівень.

Комп'ютерні ігри — новітній вид екранного дійства, безперечно, має велике майбутнє. Адже їх принцип засновується на наших дитячих фантазіях, коли ми, прочитавши книжку або переглянувши фільм уночі під ковдрою, мріяли продовжити або навіть пережити події літературного твору: а що б сталося, якби герой поїхав іншою дорогою, а що було б, якби герой і героїня зустрілися раніше. Сьогодні комп'ютерні ігри дають можливість читачеві-глядачеві стати свого роду співавтором екранного дійства.

Треба відзначити, що автори комп'ютерних ігор рухалися у правильному напрямку і не лише у розробці певних ігрових ситуацій, а й у візуальному рішенні, надаючи персонажам саги про відьмака дедалі більшої переконливості та відповідності їх літературним образам. Цим, мабуть, і обумовлений приголомшливий успіх саме третьої частини ігор «Відьмак: дикий гін».

Та одна справа — комп'ютерна графіка, а зовсім інша — *cast*, точний вибір виконавця ролі персонажа, який вже добре знайомий глядачеві з літературного першоджерела.

Як уже зазначалось, автор «Відьмака» виявив рішуче невдоволення вітчизняною екранізацією, не помітивши в ній навіть таких очевидних актор-

ських удач, як Геральт — М. Жебровський і Любисток — З. Замаховський. Незважаючи на весь скепсис щодо перенесення своїх книжок на екран, автор разом з тим готовий був побачити у ролі Геральта Кевіна Костнера. Актор надзвичайно сподобався Сапковському у фільмі «Робін Гуд, принц злодіїв». Письменник був не від того, щоб його герой з'явився в тому ж костюмі, що і Робін Гуд у голлівудському фільмі (Сапковський, 2002).

Натомість плани Netflix перенести на екрани оповідання і романи про відьмака автор зустрів зі стриманим оптимізмом. Звичайно, на його думку, екранізація не може бути кращою від книги. Втім, Сапковський побував на знімальному майданчику серіалу в Угорщині й був у захваті від масштабів роботи, яку зробили постановники з Netflix.

Я був дуже зворушений. Я лишився в захопленні від усього, що там було. У мене навіть дух перехоплює. Адже мені показували все. Монументальні декорації, костюми, грим, гра акторів, робота знімальної групи. Лишилося враження, що це надзвичайно масштабна річ. (Andrzej Sapkowski talks creative freedom... URL: 2019/11/26)

Познайомившись на майданчику з британським актором Генрі Кавіллом (Геральтом), Сапковський висловив задоволення і костюмом, і гримом. А коли вже побачив Кавілла на екрані, його захвату від актора не було меж, він назвав його справжнім професіоналом (Andrzej Sapkowski talks creative freedom... URL: 2019/11/26). Сапковський вважає, що так само, як Вігго Мортенсон дав своє обличчя Арагорнові (у «Володарі пернів»), так і Генрі віддав його Геральту — і це завжди.

Автор саги про відьмака дав «карт бланш» Netflix, заявивши, що «творці адаптацій літературних творів під інший формат мають статус незалежних художників з необмеженим правом на творчу свободу. Зокрема, якщо конкретно говорити про цю адаптацію, в ній можуть бути ідеї, відмінні від моїх. Ну так і що? Мої книги не Біблія» (Andrzej Sapkowski talks creative freedom... URL: 2019/11/26).

Пригадується, щодо польської екранізації та комп'ютерних ігор, які, власне, і принесли всесвітню славу його творам, Сапковський був куди менш толерантний.

Отже, враховуючи цю думку автора «Відьмака», сценаристка і шоуранерка від Netflix Лорен Шмідт Хісрріч надто «творчо» підійшла до роботи над екранізацією. Сміливо вдалася до перетрактування персонажів, починаючи від головних аж до другорядних, опускаючи деякі важливі

моменти оповіді і розгортаючи понад усяку міру ті, що лише коротко згадувались у літературному джерелі, а то й взагалі їх там не було. І, нарешті, використовуючи певні сюжетні лінії оповідань і деякі з романів, композиційно їх розставляє, йдучи інколи за своєю, скажімо, дивною фантазією.

У першому ж епізоді серіалу ми, що цілком логічно, знайомимось з головним героєм, Геральтом із Рівії, спостерігаючи його смертельний двобій із жахливим павукоподібним чудовиськом. Знято це, важко заперечити, досить ефектно. От тільки уважні та іронічні блогери (а ми і далі дозволимо собі посилаючись на їх спостереження) зауважують, що постановники аж ніяк не розраховували глибини водоймища, де відбувається цей двобій. Кадри, де під товщею води Геральт б'ється з чудовиськом, змінюються демонстрацією якоїсь зовсім мілкої калюжі, де відьмакові вода по коліна, а вбитому чудовиську немає де потонути.

Далі розкривається арка сюжету оповідання «Менше зло», де Геральт у Блавікені зустрічається з чародієм Стригобором, а далі — з княжною-розбійницею Ренфрі. Отут вже починаються перші «нестиковки». Чому, власне, Геральт проникається співчуттям до Ренфрі? І навіть більше того. Адже в оповіданні він зустрічався з нею раніше і знав, що несправедлива доля зробила з княжни жорстоку вбивцю. В серіалі це лишається за кадром. І хіба що одна ніч кохання примушує відьмака до останнього намагатися зберегти Ренфрі життя.

В оповіданні виникає мотив, важливий для концепції твору в цілому, але не настільки, щоб стати провідним в екранній оповіді. Це мотив невдячності жертв своєму рятівникові. Мешканці Блавікена, яких Геральт захистив від банди Ренфрі, закидають його камінням і виганяють з міста. Услід йому летять слова врятованої ним дівчинки: більше ніколи сюди не повертайся. Сам відьмак з гіркотою скаже, що після кривавого зіткнення з розбійниками за ним утвердилось прізвисько «різник з Блавікена». Втім, на сторінках книжки це згадується лише двічі, а от сценаристам від Netflix це дуже сподобалось. Так називають Геральта люди, близькі йому, наприклад Любисток, або, знов-таки, ті, кого він витягнув з халепи. Як от купець Юрго, якого він врятував від кровожерливих гуль, весь час не втомлюється називати свого захисника різником з Блавікена.

В першому ж епізоді серіалу спостерігаємо події, що переносять глядача років на п'ятнадцять уперед. Втім, про такий стрибок у часі глядача аж ніяк не попереджають. Такими дивними флешбе-

ками і форвардбеками сценаристи скористаються ще не раз. У цьому лабіринті можна будь-кому заблукати. Здається, що автори сценарію вирішили позмагатися з артхаузом, скажімо, з головоломками Девіда Лінча. Та в епічному фентезі це лише завело оповідь на манівці.

Ми потрапляємо до королівства Цинтру, де знайомимось із королевою Каланте, її онукою Цирі, її чоловіком, вікінгом з островів Скелліге Ейстом Турсахом. Тут вже сценаристка і шоуранерка вповні користується своїми правами вільної адаптації. Велична зеленоока королева з розкішним попелястим волоссям перетворюється на особу, яка значно більше скидається на стару розбійницю зі «Снігової королеви». Притому чимдалі, тим більше ця подібність лише підсилюється. Вона, закривавлена, вривається в тронну залу, під час сватання принцеси Паветти розмовляє з іноземними послами як перекупка, бере участь у бійці просто у палаці. Цікаво презентується й її чоловік, «морський вовк» зі Скелліге, такий собі грізний вікінг. Своїми манерами і вбранням він нагадує випеченого придворного часів Ренесансу, який вправляється у дотехах з фрейлінами королеви.

У першому ж епізоді відбувається і напад Нільфгарду, і падіння Цинтри, і трагічна загибель Каланте. Смертельно поранена королева раптом скаже княжні Цирі, що вона повинна зустріти Геральта з Рівії, якому вона призначена згідно із Законом Несподіванки. І з цього епізоду розгортається сюжетна лінія, пов'язана з дітям Несподіванки — Цирі. Впродовж усього першого сезону дівчина тікатиме. Це єдина дія, яка залишається за цим персонажем. Тікати від підступних ворогів, потрапляючи у різноманітні пастки, щоб зрештою потрапити в обійми того, кому вона призначена. Згадаймо, що на сторінках книги Геральт зустрічає маленьку дівчинку Цирі й двічі відмовляється забрати її з собою, взяти над нею опіку. І лише втретє, розуміючи, що перед ним дитина, чие життя під загрозою, відьмак виконує Закон Призначення і стає названим батьком дівчинки. Правду кажучи, батьківські почуття Геральта у серіалі Netflix під питанням.

Взагалі, сценарні прорахунки відчутні не лише в розкритті основних сюжетних арок, а й у другорядних, проте надзвичайно важливих епізодах. В оповіданні «Останнє бажання» друзі, Геральт і Любисток, рибалять на березі річки, і Любисток витягає на берег посудину, де запечатано джина, що має виконати три бажання свого рятівника. Таке спрощене рішення не влаштувало

сценаристів. І Геральт з якогось дива вже знає, що на дні ріки лежить чарівний артефакт. А шукає він його задля того, щоб джин вилікував його від безсоння.

Не менш дивно виглядає епізод знайомства Геральта з Юргом. Віз купця зламався на мосту, він не може його витягти і лишається біля свого краму, попри небезпеку, про яку попереджає відьмак. Втім, Геральт погоджується захистити купця від нічних лісових монстрів і одержує в цій суттєвості поранення. Здається, все логічно і переконливо. Аж ні, для сценаристів це занадто просто. Ці персонажі зустрічаються, коли «благородний» Юрго в лісі вночі займається тим, що ховає тіла загиблих в бою людей. І не припиняє своїх дій, не зважаючи на попередження відьмака. Пропонуємо уявити людину Середньовіччя за таким заняттям у такий час. Втім, ця сцена була скалькована з епізоду зустрічі Геральта з вампіром Регісом. Щоправда, той лише збирав на цвинтарі цілющі трави.

Може виникнути питання — навіщо були такі трансформації? На нашу думку, сценаристи, виходячи прямо-таки з «народницьких» переконань хочуть показати благородство отих «простих» людей і їх щире ненависть до вищих класів. Бідній княжні Цирі весь час доведеться вислуховувати претензії й біженців, які клянуть її бабусю Каланте, з апетитом поїдаючи прислану з королівського двору їжу, і міських хлопчаків, з якими вона гралася і які відмовляють їй у допомозі, бо вона, бач, княжна.

Слід зауважити, що в книжці шестирічна Цирі бігає з дітьми слуг на подвір'ї замку. В екранній версії цілком доросла княжна грає в якусь гру з дорослими бовдурами просто на міській площі. За всієї «демократичності» Каланте, в середньовічному суспільстві важко таке уявити. І, нарешті, нелогічна поведінка темношкірого ельфа Дару, який спочатку невідомо чому допомагає їй, а потім виголошує гнівну «філіпіку» щодо княжни Цинтри.

А чого варте зображення короля Тимерії Фольгеста? У книжці ця постать по-своєму трагічна. Король усвідомлює, що його грішне кохання до сестри і стало причиною перетворення їх дочки в стригу. На екрані ми бачимо якогось ненажеру, що весь час пхає до рота шматки їжі і сидить за обіднім столом у короні і повних обладунках. Така чудова можливість і насмішити публіку, і викрити «експлуататорів-монархів»!

Щодо Цирі, то зовнішність молодої актриси Аллан Фрей цілком мала задовольнити фанів світу

відьмака. Варто сказати, що вони значною мірою і вибороли роль для актриси. Бо творча фантазія шоуранерки сягнула так далеко, що Цирі мала зіграти актриса африканського або азійського походження. І лише обурені листи фанатів зупинили шоуранерку на цьому дивному шляху. Справді, зовнішність актриси не викликає заперечень. Вона цілком органічна на екрані, шкода лише, що драматургічно цей образ виявився надзвичайно збідненим. Аллан Фрей залишили, можна сказати, лише одну емоцію — це переляк. Її Цирі весь час змушена тікати, наражаючись на різноманітні підступи і небезпеку. До того ж з образу цинтрійської княжни було «вкрадено» чимало характерних рис і сюжетних арок. Справді, зустріч Цирі з Геральтом відбувається, коли княжна стала вже дорослою. то коли ж вона стане безстрашною відьмачкою? Адже в Каер Морхені майбутніх винищувачів потвор починали тренувати з дитинства.

Слід сказати, що сценаристи були куди більше щедрими до чародійки Йеннефер (Аня Чалотра). Згадки про її минуле, що давалися у кілька рядків на сторінках роману, були подані на екрані у досить розлогих епізодах. Насамперед, це юність чародійки, коли вона ще була бридкою горбанькою. Детально розгортається історія взаємин Йеннефер з Тіссаєю, Істридом, колежанками по школі чародійок, її перетворення на красуню і перебування на королівській службі. Тут сценаристи розщедрилися на цілий вставний епізод, свого роду шоу, коли Йеннефер намагається врятувати своїх підопічних — королеву та її дитину. Однак презентована як могутня чародійка, вона зазнає фіаско у протистоянні з чаклуном-убивцею, хоч варто сказати, що цей епізод-атракціон відзнято і змонтовано досить ефектно.

З Йеннефер пов'язані також еротичні епізоди, в яких, за обіцянками шоуранерки, «Відьмак» мав перевершити «Гру престолів». Мабуть-таки, перевершив, м'яко кажучи, здивуванням, яке викликають ці епізоди. У відвертій сцені Йеннефер та Істріда дивним є не лише те, що красень-чарівник закохався у бридку горбаньку, а й те, що кохаються вони перед якоюсь «глядацькою аудиторією», що нагороджує цю пару у відповідні моменти бурхливими оплесками. В своїй чаклунській практиці Йеннефер теж надає перевагу «груповому сексу», влаштовуючи якісь дивні оргії, за якими вона, щоправда, лише спостерігає.

Взагалі, не буде помилкою твердити, що саме Йеннефер присвячено найбільше екранного часу. Цей персонаж буквально «викрадає» цілі блоки з біографії Цирі, зокрема історія її невдач під час

навчання в Аретузі (в книжці про це згадується в одному реченні). Лишається незрозумілим, чого це всі вважають саме Йеннефер улюбленою ученицею ректореси Тіссаї. Незрозуміло, яким це чином Йеннефер так опанувала володіння зброєю. Адже це Цирі, а не вона навчалася у школі відьмаків. Ну що ж, «звеличення» чародійки з Вендерберга, мабуть, цілком відповідало феміністським поглядам шоуранерки.

І, нарешті, головний герой, відьмак, Білий вовк з Каер Морхену. Яким же він постав на екрані? Слід зауважити, що Генрі Кавілл особистість безперечно харизматична, актор, який прекрасно вписався в образи героїв екранних саг, здобувши популярність виконанням ролей супермена, людини зі сталі, Тезея та інших.

У серіалі було докладено чимало зусиль, аби надати йому максимальної привабливості, яка акцентована й «еротичним» костюмом, і могутньою статуєю. Втім, навряд чи відьмак, який проводить стільки часу в дорозі, часто напівголодний, мав би таку розвинену мускулатуру «бодібілдера».

Шкода, що сценаристи, замість максимально використати літературне першоджерело, де особистість Геральта виписана багатопланово, в усіх його суперечностях, надають акторові надзвичайно збіднений матеріал. Відьмак на екрані перетворюється на постать досить одномірну і пласку. Мотиви його поведінки так і лишаються нерозкритими. З екранної дії незрозуміло, чому Геральт так настійливо шукає Цирі, хоч відьмак не раз заявляв, що він не вірить у призначення. І тут знову згадаймо польський серіал, коли відбувається зворушлива зустріч маленької дівчинки і чоловіка, який, двічі відмовляючись від неї, нарешті усвідомив, наскільки це дитя потребує його захисту.

У польському серіалі емоційно і переконливо відтворена сюжетна арка дружби Геральта і Любистка. Про це вже було сказано. А що ж ми маємо в серіалі від Netflix? Якийсь недолугий хлопчина весь час чіпляється до Геральта, набридаючи йому своєю балаканиною і співами. На що відьмак йому відповідає стусанами і лайкою, що теж аж ніяк не надає позитиву головному герою саги. Важко висувати якісь претензії молодому і, безперечно, симпатичному акторові (Джеї Беті). Волею авторів сценарію його перетворили у такого собі «білого клоуна», у персонаж, амплуа якого «одержувати ляпаси». Важко уявити цього «хлопчика для биття» серцеїдом і донжуаном, якого переслідують розлучені чоловіки-рогоносці.

Шоуранерка серіалу надзвичайно була потішена пісенькою Любистка, яка здобула неабияку популярність. Втім, цю безхитрісну мелодійку можна назвати просто нав'язливою. Вона належить до тих, що їх спочатку дружно підхоплюють, щоб через короткий час так само забути. Ні, це зовсім не ті сумні «осінні» мелодії, які наспівує Любисток–Замаховський і які справді хвилюють до глибини душі.

Що ж, постановники американського серіалу абсолютно точно разраховували: якщо Любисток летить додолу від чергового стусана Геральта, це викличе веселий регіт «попкорнової» публіки. До речі, варто було б записати його (регіт) за кадром, як у пересічному сіткомі.

Великі сподівання були щодо відтворення Всесвіту відьмака. Польському серіалу не раз докоряли саме за бідність постановки. А от від Netflix з його фінансовими можливостями чекали чогось надзвичайного. Шоуранерка не раз виголошувала, що батальні епізоди «Гри престолів» будуть затьмарені. Натомість результат від Netflix лише розчарував. Постановникам батальних сцен так і не вдалося створити враження зіткнення величезних армій, зокрема у бою за Цинтру. Якись ріденькі ланцюжки воїнів, до того ж досить незрозуміло розташованих — от і все, що побачить глядач на екрані.

Не менш розчарує і бойовисько на Содденському пагорбі, де загін чародіїв прийняв на себе удар армії Нільфгарду. Саме прибуття могутніх чарівників до Содденського замку викликає здивування. Вони плывуть, тісно розсівшись на хиткому човнику, замість скористатися порталом і легко перенестися у потрібне місце. Автор серіалу ніяк не могли визначитись, чого ж можуть досягти чарами їх персонажі. То вони, як Корал, зупиняють одним порухом рук цілий загін ворогів, то гинуть, запустивши один-єдиний «файербол», бо вкладають у цю дію всю свою життєву енергію. Дивно виглядає поєдинок чародія Вільгефорца з нільфгардським лицарем Кагіром. Могутній чарівник б'ється зі своїм суперником як звичайна людина, задіюючи свої надздібності лише для того, щоб поновити в своїй руці меч, вибитий ударом ворога. Захисниками содденської фортеці залишаються самі чародії. Війська північних королівств десь застрягли.

Битва між загоном чародіїв і всією армією Нільфгарду завершується досить несподівано. Все вирішує одна-однісінька Йеннефер, що помахом руки спалює всі ворожі війська. Власне, всі страхиття з могутніми чарами Фрінгілли, нільф-

гардської чародійки — отруйні тумани, якись жахливі черви, що проникнувши в тіло, позбавляли людину розуму — все це виявилось непотрібним і зайвим. Один рух Йеннефер — і перемогу було одержано. Як тут не згадати бездарно «злитий» фінал «Гри престолів», де результат битви за Вінтерфелл було вирішено так само недолуго. Після кривавої битви така собі дівчинка Ар'я вискочила невідь-звідки і одним ударом знищила страшного Короля Ночі, з яким не могли впоратися ні могутні воїни, ні дракони.

Взагалі, оте не дуже добре приховане суперництво витвору Netflix зі знаменитим серіалом НВО проглядає не один раз. Щоправда, не на користь Netflix. Інколи маємо прямі цитати — як от самогубство Каланте, що повністю повторює ситуацію з королем Томеном, або розташування вбитих коней по колу в епізоді нападу на Йеннефер. Згадаймо, що так вчиняли блідавці Короля Ночі, залишаючи після себе концентричні кола людських тіл і туш тварин.

Повертаючись до другопланових персонажів, не можна не здивуватися, як послідовно автори серіалу Netflix робили їх зовнішність прямо протилежною тій, що описана в книгах. Світлоока, з хвилястим каштановим волоссям Тріс перетворюється чи то на циганку, чи то на мексиканку, зеленоока красуня Фрінгілла, що змогла спокусити Геральта і довго тримати в полоні своїх чар, виглядає як студентка коледжу десь на американському півдні.

Масові сцени, в яких ми бачимо мешканців середньовічних міст, переносять нас до сучасної американської провінції. Ну, не було де взятися у середньовічній Європі у такій кількості афроамериканців і китайців. Одяг масовки, чистенький та випрасуваний, не дає змоги повірити, що ці міські бідняки носять його майже не знімаючи. Не менше здивування викликають і кадри у лісі Брокелон, який постановники перетворили в африканські джунглі, а дріад озброїли списами замість луків, що принципово важливо. Адже мешканки священного лісу зупиняли своїх ворогів стрілами на підступах до нього, не вступаючи у відкритий бій.

Не можна не згадати, що польському серіалу надзвичайно дошкуляли за примітивно відтворених чудовиськ, особливо за золотого дракона, порівнюючи його навіть з віслюком Шрека. Та художники Netflix теж не порадували своєю вигадкою. Два фантастичних чудовиська — кікімора і «бойовий тарган» чародія-вбивці можуть викликати переляк хіба що у людей, як страждають на арахнофобію.

Золотий дракон взагалі має жалюгідний вигляд якоїсь невиразної ящірки. Мабуть, тому його помістили в печеру, щоб його не можна було як слід розгледіти. Взагалі, історія з драконом викликає лише сумне здивування. Замість мужнього лицаря Борха Три галки, з яким Геральт охоче випивав у корчмі та розважався з дівчатами-зерріканками, бачимо якогось дідуся-карлика у супроводі тих самих мешканок африканських джунглів. Пам'ятається, що амазонки Борха походили з азійських степів далекої Зерріканії.

Так, епізод за епізодом приходило розчарування в тому, що зі своїми колосальними можливостями Netflix подарує глядачеві не лише вражаюче видовище, а й переконливо подасть на екрані постаті героїв, які так припали до душі в книгах Сапковського. В першому сезоні серіалу цього, на жаль, не сталося.

Втім, Лорен Шмідт Хісстріч не втрачає оптимізму. Шоуранерка в наступному сезоні пообіцяла більше не гратися в артхауз, заплутуючи timeline подій. Знімальна група з Будапешта перебереться до Лондона, де будуть більші можливості для побудови декорацій. Бо, справді, із сумом можна згадувати ті страшні катакомби, які мали зображати знамениту школу чародійок в Аретузі, або замки, які, за дотепним спостереженням одного з критиків, скоріше нагадували палаци сучасних нуворишів-олігархів. До того ж фактури їх стін викликали сумнів у тому, що це насправду могутні кам'яні брили, а не гіпс і картон.

На наступний сезон було змінено і художника по костюмах, бо лише лінивий не познущався з обладунків нільфгардців.

Будемо сподіватися також, що сценаристи додадуть логіки розвитку подій, більш опукло подадуть характери героїв, переконливіше умотивують їх учинки. Та, судячи з першого сезону, шоуранерка досягла головного. Їй вдалося догодити автору саги про відьмака.

Польський письменник Анджей Сапковський у своїх інтерв'ю настійно доводив, що ніякої «слов'янськості» в його творах немає, що це все домисли критики. Він вважає серіал про відьмака класичним і канонічним фентезі, слов'янського в ньому стільки, скільки в сірникові отрути (Sapkowski: Co myślą o nas na Zachodzie?... URL //https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,25646029...).

Оце національне начало, що робило таким привабливим, неповторним, таким помітним у морі фентезі твори Сапковського, постановникам серіалу Netflix вдалося повністю нівелювати і подати на екрані твір, створений за добре випро-

буваними лекалами пересічного фентезі. Може, тому він так сподобався автору. А ми віддаємо перевагу скромному польському серіалу, де на нашу думку, зберіглася аура і неповторний настрій саги про Геральта з Рівії.

Гадаємо, сагу про відьмака чекає ще не одне екранне втілення. Майбутні покоління читачів теж волітимуть побачити пригоди мужнього мисливця на монстрів і чудовиськ у фільмах, серіалах і комп'ютерних іграх.

Висновки: Отже, можна з певністю твердити, що, незважаючи на суб'єктивну позицію автора, саме національне начало було одним з тих важливих факторів, що обумовили глобальний успіх творів Сапковського. Національне забарвлення, як і постмодерністсько-іронічну інтонацію, вдалося зберегти польським кіномитцям, які створили серіал за книгами оповідань Сапковського «Останнє бажання» і «Меч призначення». Натомість в екранізації Netflix, куди увійшов літературний матеріал як оповідань, так і романів саги «Відьмак», попри всі матеріальні можливості стрімінгової платформи, національне начало було втрачене, що призвело до появи постановочно-масштабного, проте позбавленого оригінальності, пересічного фентезі.

Українським кінематографістам, які мають як багатий корпус літературної фантастики, так і невичерпні джерела фольклору, варто, спираючись на світовий досвід і здобутки слов'янських країн, активніше творити в жанрі історичного фентезі.

Бібліографія

- Базен А. (1972). *Французский Ренуар / Жан Ренуар. Статьи. Интервью. Воспоминания. Сценарии.* Москва: Искусство. 256 с.
- Сапковский А., Берес С. (2007). *История и фантастика.* Москва: Хранитель. 2007. 251 с.
- Сапковский А. 2002. *Нет золота в серых горах: мир короля Артура. Критические статьи. Бестиарий.* Москва: АСТ. 2002. 374 с.
- Andrzej Sapkowski talks creative freedom and slavicness in The Witcher. URL: //https://redanianintelligence.com/2019/11/26/fantastyka-andrzej-sapkowski-talks-creative-freedom-and-slavicness-in-the-witcher/
- Sapkowski: Co myślą o nas na Zachodzie? Zalecam wyzbycie się megalomanii. Nikogo nie interesują polskie podziały. URL: //https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,25646029,andrzej-sapkowski-wiedzmin-to-fantasy-i-basta.html?disableRedirects=true

References

- Bazen, A. (1972). *Frantsuzskii Renuar [Franzuzkii Renoir] / Jean Renoir. Statii. Intervju. Vospominanija, Scenarii.* Moscow: Iskusstvo. 256 s. [in Russian]
- Sapkowski, A., Beres, S. (2007). *Istorija I fantastika [History and fantasy].* Moscow: Khranitel. 251 s. [in Russian]

Sapkowski, A. (2002). *Net zolotz v seryh gorah: mir korolia Artura. Kriticheskie statii, Bestiarij* [There is not gold in grey mountains: the world of king Arthur. Kriticheskie statii, Bestiarij]. Moscow: AST. 374 s. [in Russian]

Andrzej Sapkowski talks creative freedom and slavicness in The Witcher. DOI: <https://redanianintelligence.com/2019/11/26/>

fantastyka-andrzej-sapkowski-talks-creative-freedom-and-slavicness-in-the-witcher/ [in English]

Sapkowski: *Co myślę o nas na Zachodzie? Zalecam wyzbycie się megalomanii. Nikogo nie interesują polskie podziały*. DOI: <https://wyborcza.pl/ksiazki/7,154165,25646029,andrzej-sapkowski-wiedzmin-to-fantasy-i-basta.html?disableRedirects=true> [in Poland]

Oksana Moussienko

Slavic fantasy. Sapkovsky's phenomenon

Abstract. The article examines the emergence of Slavic fantasy and, above all, the serial «The Witcher» by the Polish writer Andrzej Sapkowski. It analyzes the features of its screen embodiment, dramatic structure and stylistic features.

It is believed that legends about the British king Arthur formed the basis of historical fantasy of the twentieth century. However, the end of the millennium brought significant changes to the genre. Other worlds appeared, including Slavic fantasy, where Andrzej Sapkowski is a prominent figure.

Keywords: fantasy, postmodernism, national characteristics, dramaturgy, stylistics.

Мусяенко Оксана Станиславовна

Славянское фентези. Феномен Сапковского

Аннотация. В статье рассматривается появление славянского фентези, в частности сага «Ведьмак» Анджея Сапковского. Анализируются также особенности ее экранного воплощения, драматургическая структура и стилистические особенности.

Принято считать, что легенды о британском короле Артуре сформировали основу героико-исторического фентези двадцатого столетия. Однако конец тысячелетия привнес изменения в жанр. Возникли иные миры, в частности славянское фентези, в котором Анджей Сапковский — заметная фигура.

Ключевые слова: фентези, постмодернизм, национальные особенности, драматургия, стилистика.